

Peter Sloterdijk en Bernard Stiegler over het Antropoceen als Antropologisch Keerpunt

Pieter Lemmens en Yuk Hui

‘Jullie houden echt geen rekening met wat er met ons gebeurt. Wanneer ik praat met jonge mensen van mijn generatie, die ongeveer twee of drie jaar ouder of jonger zijn dan ik, dan zeggen ze allemaal hetzelfde: wij hebben niet langer de droom om een familie te stichten, om kinderen te hebben, of een beroep, of idealen, zoals jullie deden toen jullie tieners waren. Dat is allemaal voorbij, omdat wij er zeker van zijn dat wij de laatste generatie zullen zijn, of een van de laatste, voor het einde’

Bovenstaande tekst is een citaat uit de roman *L'Éffondrement du temps* van het anonieme Franse schrijverscollectief *L'impensable* waarin de destijds (2006) vijftienjarige Florian zich richt tot de huidige generatie politici en meer in het algemeen van de volwassenen die op dit moment verantwoordelijk zijn voor onze wereld en de toekomst ervan. De Franse filosoof Bernard Stiegler (1952) citeerde deze uitspraak in veel van zijn voordrachten vorig jaar en ook heel prominent in zijn onlangs verschenen boek *Dans la disruption. Comment ne par devenir fou?* (2016). Stiegler is momenteel directeur van het *Institut de Recherche et l'Innovation* (IRI) aan het Centre Pompidou te Parijs en voorzitter van de lobby- en research organisatie *Ars Industrialis*. Hij is vooral bekend geworden vanwege zijn uit drie delen bestaande magnum opus *Le technique et le temps* waarin hij een volledige herinterpretatie naar heideggeriaans voorbeeld geeft van de hele traditie van de westerse filosofie vanuit het perspectief van de techniek en op basis van de idee van de menselijke conditie als een fundamenteel technische conditie. Maar ook door het legendarische verhaal van zijn ‘bekering’ tot de filosofie gedurende zijn vijfjarige gevangenschap vanwege meerdere gewapende bankovervallen. In de afgelopen decennia heeft hij zich vooral toegelegd op het onderzoek naar de digitale netwerktechnologieën als het nieuwe ‘technische milieu van de geest’ en een ‘algemene organologie’ (zie hieronder) ontwikkeld om de gevolgen en transformaties daarvan in het kader van het huidige kapitalisme te begrijpen. Van 2011 tot 2015 was hij lid van de nationale raad voor digitale technologie in Frankrijk.

In Florians uitspraak ervaren we een sterk gevoel van melancholie over het naderende einde. En dit is niet alleen maar retoriek. In een interview met het Franse dagblad *Le Monde* van 19

november 2015, verschenen direct na de terreuracties in Parijs, sprak Stiegler: 'Ik kan 's nachts niet meer slapen, niet vanwege de terroristen, maar vanwege zorgen dat mijn kinderen geen enkele toekomst meer zullen hebben'. Wat maakt hem zo treurig, en zelfs zo pessimistisch over de huidige situatie?

De Schok van het Antropoceen

Misschien gaat dit niet over pessimisme maar over het vertellen van de waarheid. In zijn nieuwe boek plaatst Stiegler het verschrikkelijke getuigenis van Florian op een lijn met de schokkende onthullingen van heroïsche 'klokkenluiders' als Edward Snowden, Bradley (of tegenwoordig Chelsea) Manning en Julian Assange en karakteriseert hij deze als een *parrèsia* in de betekenis zoals die vooral bekend is geworden door de Franse filosoof Michel Foucault, dat wil zeggen als een 'frank en vrij' zeggen waar het op staat of met andere woorden een onomwonden en moedig spreken van de waarheid, in dit geval een waarheid waarvoor, aldus Stiegler, vrijwel iedereen tegenwoordig liever de ogen sluit omdat ze – uiteraard – veel te traumatisch, ja letterlijk onvoorstelbaar en ontstellend is aangezien ze spreekt over het niet slechts mogelijke maar zelfs zeer waarschijnlijke naderende einde van de mensheid of in elk geval van de menselijke beschaving zoals we die kennen.

De redenen daarachter zijn veelvoudig: de globale klimaat- en ecologische crisis, uitputting van grondstoffen en energie, mogelijk escalerende internationale militaire conflicten, de insolventie van het globale financiële kapitalisme en een ongebreideld en volledig ontremd consumentisme dat alsmaar blijft toenemen door de intensieve en systematische exploitatie via de media van de verlangens en de aandacht van mensen, kortom een hele reeks van fenomenen die naar het zich laat aanzien onafwendbaar afstevenen op een apocalyptisch einde. Dat wil zeggen: als we er niet in slagen deze destructieve trends te keren zou de mensheid binnenkort wel eens geconfronteerd kunnen worden met haar eigen uitsterving, iets wat door meerdere auteurs wordt beaamd. De voornaamste taak en eerste plicht van de filosofie op het moment is voor Stiegler het geven van een antwoord op de *parrèsia* van Florian.

Een veel geciteerd artikel uit *Nature* van 2012 spreekt over de dreiging van een grootschalige *state shift* in de aardse biosfeer waarvan de gevolgen onvoorspelbaar maar naar alle waarschijnlijkheid katastrofaal zullen zijn, zeker als landen niet snel op mondiaal niveau gaan samenwerken om de 'antropogene effecten' op die biosfeer een meer gunstige richting in te sturen. Dit megaprobleem of *ultra-wicked problem* (zoals het in policy kringen heet) is wellicht de essentie en urgentie van wat recentelijk onder de naam 'Antropoceen' bekendheid heeft

gekregen. Deze term werd in 2000 geïntroduceerd door de Nederlandse klimaatwetenschapper Paul Crutzen, ter aanduiding van het nieuwe geologische tijdperk dat we zijns inziens op zijn minst sinds de Industriële Revolutie zijn binnengetroten vanwege het feit, zoals zijn intussen breed geaccepteerde hypothese luidde, dat ‘de mens’ (*antropos* in het Grieks) of althans een bepaald deel van de mensheid tegenwoordig de belangrijkste geologische (f)actor is geworden, die meer impact heeft op de toestand van de biosfeer dan alle natuurlijke factoren bij elkaar en die daardoor *de facto* en *nolens volens* verantwoordelijk is geworden voor het toekomstige lot van die biosfeer.

De zogenaamde *great acceleration* die na de Tweede Wereldoorlog op gang is gekomen wordt verantwoordelijk geacht voor het uitlokken van wat de Franse historici Christophe Bonneuil en Jean-Baptiste Fressoz ‘de schok van het Antropoceen’ noemen, het wereldwijd glorende besef van de grotendeels destructieve en mogelijke lethale impact van de mensheid op haar eigen planetaire *life support system*. De inschattingen over de gevolgen hiervan voor de mensheid op de korte en lange termijn variëren maar zelfs het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), dat erom bekend staat het gematigde mainstream perspectief op global warming te vertegenwoordigen wordt voortdurend gedwongen haar voorspellingen bij te stellen in de richting van meer dramatische uitkomsten. De meest extreme prognoses, zoals die van de Amerikaanse ecooloog Guy McPherson, voorzien een *short term human extinction event* binnen drie decennia.

Wij willen het Antropoceen hier zowel in filosofisch als politiek opzicht bespreken. Het eerste betreft het bestaan en de verantwoordelijkheid van de mens, het andere gaat over de politieke strijd die we moeten intensiveren. De term Antropoceen is ambigu omdat het aan de ene kant verleidt tot de illusie dat de mens terug is in het centrum. Zoals een van de wetenschappers opmerkte die deelnam aan een recente conferentie getiteld ‘Hoe het Antropoceen te denken?’ die georganiseerd was door Philippe Descola en Catherine Larrère en plaatsvond in Parijs net voor grote klimaatop, suggereert het dat de mens weer voor het eerst sinds de Copernicaanse revolutie zijn centrale plaats in de wereld herontdekt. Aan de andere kant is deze ‘terugkeer in het centrum van de mens’ verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde, de wereldwijde vernietiging van ecosystemen en de alarmerende afname van de biodiversiteit die sommige auteurs als de ‘zesde massa-extinctie’ hebben aangeduid, dit keer veroorzaakt door de mens (Elizabeth Kolbert).

Marxistisch geïnspireerde en geëngageerde auteurs als Maurizio Lazzarato, Jason Moore en McKenzie Wark stellen voor om te spreken over het Capitaloceen in plaats van het Antropoceen

omdat het niet zozeer ‘de mens’ maar de kapitalistische productiewijze is die verantwoordelijk is voor de verwoesting en uitputting van de biosfeer. Net als Slavoj Žižek propageren zij een meer klasse-georiënteerde visie waarbij ze het Antropoceen interpreteren als gevolg van de kapitalistische wijze de natuur te organiseren in het geval van Moore, die het begin ervan overigens niet situeert in de 18^e maar in de lange 16de eeuw van ‘primitieve accumulatie’ en de grootschalige onteigening van land door protokapitalisten die bekend staat als de ‘enclosure of the commons’, en nadrukkelijk pleiten voor het openen van een ‘arbeid(ers)perspectief’ op de epische uitdaging van het Antropoceen in het geval van Wark.

In zijn boek *Het principe verantwoordelijkheid* uit 1979 waarschuwde de Duitse filosoof Hans Jonas al voor het gevaar van zelfvernietiging van de mensheid door de immense technologische macht en haar vermogen de planeet te vernietigen. Hij riep hierin op tot een nieuwe ecologische ethiek van verantwoordelijkheid en bewees zich als zodanig als een antropocene denker *avant la lettre*. Dit boek werd gepubliceerd precies voor de aanvang van de neoliberale wending die vrijwel elk serieus milieubeleid dat langzamerhand steeds meer steun wist te verwerven in de jaren zeventig systematisch wegvaagde en in plaats daarvan de economische wereldoorlog ontketende onder het regime waarvan wij momenteel nog altijd onvoorwaardelijk gedwongen worden tot universele competitie, maar die onherroepelijk op een ramkoers zit met het aardse ecosysteem. De grote vraag is of, en zo ja hoe we dit proces kunnen keren en dat wil zeggen hoe we onze massaal destructieve impact op de planeet kunnen transformeren naar een meer constructieve en verantwoordelijke *modus vivendi teneinde*, misschien, de globale catastrofe af te kunnen wenden waarvan de huidige globale crisis slechts het voorspel is.

Twee Voorstellen voor een Ommekeer: Neganthropoceen en Co-immunisering

Wat zou het antwoord kunnen zijn op het Antropoceen behalve het wijzen op de noodzaak van verantwoordelijkheid? Of bestaat er een meer primaire vraag: wie is verantwoordelijk voor wat? Laten we alvorens aan een meer kritische beoordeling toe te komen eerst kijken naar de diagnoses van twee prominente denkers die beide in de afgelopen decennia uitvoerig en op zeer originele wijze hebben nagedacht over de mens en de techniek in relatie tot de natuur – de Duitse filosoof Peter Sloterdijk en de reeds genoemde Franse filosoof Bernard Stiegler. Beide bieden ons een aantal belangrijke inzichten in niet alleen het technische, maar ook het historisch-politieke en uiteindelijk antropologische probleem van de ‘schok van de Antropoceen’, die in eerste instantie als gevolg van de neoliberale globalisering van techniek en kapitaal kan worden gezien.

Het is mogelijk, zoals sommige geologen suggereren, dat geo-engineering enkele problemen zal kunnen oplossen. Het is echter veel meer dan een geochemisch probleem waarmee we te maken hebben. Waar we op het moment onder de noemer van het Antropoceen mee worden geconfronteerd is veeleer wat Stiegler het ‘entropoceen’ noemt’. Met deze term duidt hij op het algehele entropisch worden van de aarde in de zin van een globale uitputting en degeneratie van de biosfeer als gevolg van wat hij een ‘veralgemeniseerde vergiftiging’ noemt van alle onderling samenhangende systemen die de menselijke bestaanswijze op deze planeet uitmaken: de economische zowel als de technische, sociale, psychische, juridische, financiële, culturele en educatieve systemen die volgens hem allemaal worden geconstitueerd en geconditioneerd door een technisch milieu dat massaal in beslag is genomen en wordt uitgebuit door de kapitalistische industrie ter bevordering van een steeds nihilistischer opererend proces van productie en consumptie dat uitsluitend nog in dienst staat van de winstaccumulatie (van *shareholder value*). Sinds dit technische milieu ook de biosfeer integreert heeft dit geleid tot een enorme accumulatie van entropie, die intussen een zodanige schaal heeft bereikt dat ze de geochemische processen van de aarde op diepgaande wijze verstoort.

Volgens Stiegler is wat wij ‘de mens’ noemen een oorspronkelijk technisch fenomeen dat feitelijk bestaat uit een synergie van drie verschillende ‘orgaansystemen’: de psychosomatische organen van menselijke individuen, maatschappelijke organ-isationen en technische organen. Deze drie orgaansystemen zijn innig met elkaar verbonden en evolueren principieel ten gevolge van veranderingen in de technische organen. Deze begrijpt Stiegler als ‘compensaties’ voor het oorspronkelijke gebrek aan natuurlijke eigenschappen bij de mens. Als zodanig moeten ze worden opgevat als *pharmaka*, dat wil zeggen als zowel medicijn als gif. Nieuwe technologieën, en kan men denken aan Internet als een digitaal *pharmakon*, zijn in eerste instantie altijd giftig en dat is waarom ze behoefte hebben aan ‘therapieën’ die het gif kunnen veranderen in een medicijn. De politiek, jurisprudentie, onderwijs en professies zijn domeinen waarin dergelijke therapieën kunnen worden ontwikkeld. Sinds het neoliberalisme technologische innovatie volledig gedelegeerd heeft aan de markt en omgevormd tot een permanent versneld proces van innovatie exclusief omwille van de winst, is deze therapeutische adoptie van technologieën bijna onmogelijk geworden en resteert nog slechts een constante, koortsachtige en steeds machtelozer makende adaptatie. Dit is voor Stiegler de cruciale factor achter de catastrofale dynamiek van het huidige Antropoceen als entropoceen.

Een voorbeeld dat kan illustreren hoe een dergelijke entropie wordt geproduceerd is het gebruik van technische organen als sociale media, smartphones, automatisering, (ro)botisering, big data

etc. ten behoeve van de marketing, die als zodanig de psychosomatische organen vernietigen omdat ze slechts driftmatige behoeften produceren in de richting van eindeloze consumptie en geen verlangens en therapeutische investeringen in technische en culturele objecten cultiveren – een voorbeeld is verslaving aan videogames en social media als Facebook en Instagram, die voornamelijk leiden tot de ineenstorting van sociale investeringen in de toekomst. Of denk aan de spektakelarena's van de Holly- en Bollywood entertainment industrieën. Deze fenomenen leiden de aandacht en intelligentie van individuen op massale en systematische wijze af van de confrontatie met de werkelijke situatie op deze planeet. De herstructurering van de globale economie rondom een digitale *attention economy*, big data en *algorithmic governance* brengt deze entropische (en tevens nihilistische) tendens naar een nieuw niveau.

Toch kan en moet het Internet wellicht ook het ideale instrument worden voor een collectief zorg dragen voor de aarde en haar bewoners op een globale schaal. In een eerder werk, *Pour une nouvelle critique de l'économie politique* (2009), bestaat een van de alternatieven die Stiegler voorstelt uit een 'economie van de bijdrage', waarin het draait om de ontwikkeling van technologieën die het initiëren van een nieuwe economie van werkelijke investeringen kunnen dienen en de strijd mogelijk maken tegen de driftgedreven diseconomie van het consumentisme. Waar deze driftgedreven diseconomie uiteindelijk leidt tot verslavingen van allerlei aard, hoopt de economie van de bijdrage de libido tot investeringen in de toekomst aan te zetten. Hierbij gaat het in wezen om de reconstructie van de samenleving als een zorgsysteem: om zorg voor het zelf en de ander in de terminologie van Foucault.

Het entropoceen berust in het onvermogen een dergelijke economie te installeren. In plaats daarvan leidt ze tot de verdere verspreiding van entropie. De 2015 editie van de zomerschool van de *Pharmakon* academie die Stiegler in 2010 heeft gesticht in Epineuil in midden Frankrijk was gewijd aan de 'de affirmatie van een negantropoceen' en werd gemotiveerd door de noodzaak van een technologische (en dat wil zeggen farmacologische) omkering die een zogenaamde negentropische 'bifurcatie' mogelijk zou maken – een radicale verandering van richting in de zin van de thermodynamica, dat wil zeggen van de productie van kwalitatieve verschillen door zowel individuen als groepen. Onlangs heeft Stiegler in dit licht een initiatief opgestart met de Plaine Commune van Saint-Denis nabij Parijs om te experimenteren met een 10-jarig project voor het creëren van wat hij een 'echte smart city' noemt, de verwezenlijking van zijn filosofie in de vorm van een nieuwe economie.

Sloterdijk presenteerde al een scherpzinnige en vooruitziende schets van de globale situatie van de mensheid in het tijdperk van wat nu het Antropoceen heet in zijn boek *Eurotaoïsme* uit 1989,

aan het eind waarvan hij schreef: ‘Pas wanneer het stuk het podium dreigt te ruïneren, wordt de spelers een nieuwe zelfwaarneming opgedrongen. [En] wat podium was, wordt het stuk zelf’. Wat ooit ‘natuur’ heette en opgevat werd als een immer betrouwbare en robuuste achtergrond en productieve en onuitputtelijke *resource* is op fatale wijze meegesleurd in de maalstroom van het menselijk productivisme en consumentisme, met de vernietiging van haar bewoonbaarheid in het vooruitzicht als de mens geen aanstalten maakt haar in bescherming te nemen en integraal onderdeel te maken van zijn culturele zorg. Dit besef, aldus Sloterdijk, betekent ook het definitieve einde van elke gemoedrust in de kosmos, waarop alle menselijke culturen tot nu toe al of niet expliciet berustten.

In het apocalyptische laatste hoofdstuk van zijn studie *Je moet je leven veranderen* uit 2009 speculeert Sloterdijk dat de crisis onvermijdelijk zal en ook moet leiden tot de initiatie van niets minder dan een gobale immunologische wending. Dit betekent een revolutionaire mutatie in de wijze waarop mensen hun immuno-sferische verblijf op de planeet organiseren, ‘een nieuwe wereldvormende geste’ in termen van een nieuw globaal project van techno-culturele sferenconstructie, opgevat als transformatie van lokale naar mondiale immuniseringsstrategieën, dat wil zeggen van lokale protectionismen naar een ‘protectionisme van het geheel’. Een leefbare toekomst voor de mensheid op deze planeet kan voor Sloterdijk om die reden alleen worden geconcipieerd op basis van de constructie van een ‘globale co-immuniteitsstructuur’ oftewel een ‘globaal immuundesign’, bezield door de geest van het ‘co-immunisme’ zoals hij half schertsend schrijft en gebaseerd op het besef van een gedeelde ecologische en immunologische situatie en het inzicht dat deze nieuwe situatie niet succesvol tegemoet kan worden getreden vanuit de bestaande, individuele en lokale techno-culturele strategieën maar vraagt om een planetaire ‘logica van coöperatie’.

Die technologische mutatie noemt Sloterdijk soms ook de ‘homeotechnische revolutie’: dat wil zeggen een wending van de traditionele, voornamelijk tegennatuurlijke, heerszuchtige en exploiterende *allotechniek* die geen rekening houdt met de vitale en ecologische processen van de aarde naar een co-naturale niet-heerszuchtige en niet-exploiterende *homeotechniek* die zorg draagt door de aarde en co-opereert met de vitale en ecologische processen. Dit betekent ook de reconstructie van de globale technosfeer van een systeem van uitbuiting en vernietiging van de planetaire *oikos* naar een milieu dat samenwerkt en co-productief is met de bio- en atmosfeer van de planeet, een idee dat sterk resoneert met Stieglers negentropische wending.

Strijden tegen de Apocalyps. Een Nieuwe Politiek voor het Antropoceen

Laten we ten aanzien van het Antropoceen de klassieke leninistische vraag stellen: ‘Wat te doen?’, zonder het te reduceren tot filosofische discoursen, die niettemin zelf op hun manier ook altijd politiek zijn. In de afgelopen jaren is er veel discussie geweest over de zogeheten schaalkwestie [*scaling*] en het Antropoceen is uiteraard een schaalkwestie van de hoogste orde. De bekende Amerikaanse technologie-publicist Evgeny Morozov heeft in bijna al zijn recente lezingen en artikelen beweerd dat er in feite geen alternatief bestaat voor het huidige neoliberale model van Silicon Valley – ‘vrij om te gebruiken en vrij om je data te geven’ – aangezien de ideologie ervan zo krachtig is dat geen enkele individuele inspanning ooit in staat zal zijn het te bestrijden. Slechts de interventie van een instantie als de Europese Unie zou een significant effect kunnen hebben. Maar hij ziet niet in hoe dit ooit zal gebeuren. Aan de andere kant betogen Britse ‘accelerationisten’ als Nick Srníček en Alex Williams dat de alternatieven en ‘micropolitieke’ acties (zoals urban gardening of dumpster diving) die na Occupy Wall Street nog steeds overal ontspringen niet voldoende ‘opgeschaald’ kunnen worden om een serieuze uitdaging voor het kapitalisme te vormen. Dit laat ons in een situatie van hulpeloosheid en micropolitiek wordt hiermee een soort van zelftroost par excellence.

Voor een effectieve omgang met het Antropoceen lijkt het ons noodzakelijk om te reageren op een systematische en ‘schaalbare’ manier. We willen hier graag de aandacht vestigen op twee punten: de rol van staten en mogelijke vormen van verzet. Als staten willen voorkomen dat ze volledig worden geliquideerd door de neoliberale economie dan zullen ze verantwoordelijkheid moeten nemen. We weten allemaal dat nationale staten geen enkel probleem hadden om in te grijpen na de financiële crisis van 2008, toen de Europese banken in de problemen kwamen. Dit was een moment waarop de Europese regeringen onmiskenbaar lieten zien dat ze nog steeds in staat zijn om dingen te doen op een mondiaal niveau – maar op de verkeerde manier – in tegenstelling tot Hardt en Negri’s bekende these van de macht van Empire en het verdwijnen van de natiestaten. Wij zijn van mening dat de staat moeten worden verplicht om het probleem van het Antropoceen serieus te nemen en ernaar te handelen – niet slechts door ‘vergroening’ en ‘verduurzaming’ te promoten maar fundamenteeler door serieus te adresseren wat Stiegler diagnostiseert als het entropisch worden van onze wereld in al zijn dimensies. Het is echter ook onmiskenbaar waar dat nationale regeringen de speelbal zijn geworden van globale oligarchieën en nationale soevereiniteit de facto is afgeschaft en vervangen door het onvoorwaardelijke dictaat van de financiële markten. Het recente lot van Griekenland toont dit onmiskenbaar aan.

De antiglobaliseringsbeweging van het einde van de vorige en het eerste decennium van deze eeuw heeft de multitude populair gemaakt, maar de stilte van deze beweging in de afgelopen jaren signaleert dat de door haar voorgestelde vorm van micropolitiek of artistieke geste niet meer effectief is voor de omgang met het Antropoceen. Evenzo zijn we reeds op de hoogte van het mislukken van de ‘derde sector’ van de NGO’s, die sinds de antiglobaliseringsbeweging geen enkel nieuw licht meer werpen op de toekomst. We weten ook dat het naoorlogse instituut van de Verenigde Naties ondanks zijn ontelbare programma’s geen echte uitvoerende macht bezit. Men kan zich zeker voorstellen, zoals velen hebben gedaan, dat de vorming van een orgaan dat krachtiger is dan de Verenigde Naties een derde wereldoorlog veronderstelt – een gedachte die zeker niet onrealistisch is naarmate situatie van het Antropoceen verslechtert.

We willen hier bij wijze van conclusie alluderen op de mogelijkheid van het oprichten van een ‘internatie’, een concept ontwikkeld door Marcel Mauss in 1920 en recentelijk door Stiegler opgenomen om de constitutie van een nieuwe vorm van publieke macht voor te stellen die mogelijk in staat is de krachten van het kapitaal te trotseren en de mensheid een andere toekomst binnen te leiden dan de barbaarse en onaanvaardbare ‘no future’ die door de TINA mantra van het neoliberalisme wordt voorgeschreven. Stiegler verbeeldt een dergelijke internatie in de eerste plaats als een project voor academici en intellectuelen in het algemeen over de hele wereld om zich te verenigen in een resolute weigering om zichzelf nog langer te laten recrutereren in de globale economische wereldoorlog en in plaats daarvan een collectief vredesverdrag te tekenen, ondersteund door een nieuw wetgevend orgaan, en een begin te maken met het toeëigenen van de digitale netwerktechnologieën als nieuwe instrumenten voor samenwerking en zorg en voor de verheffing van de collectieve intelligentie. De facto bestaat deze internatie al lange tijd in de vorm van internationale samenwerkingsverbanden tussen onderzoeksinstituten, scholen en universiteiten. Maar deze zullen expliciet moeten worden gepolitiseerd om een katalysator te worden voor het creëren van nieuwe vormen van mondiale socialisering en samenwerking die het negantropoceen kunnen inkluden en een grootschalige homeotechnische revolutie in de zin van Sloterdijk kunnen initiëren, in plaats van zich over te laten leveren aan de brutale dictaten van een kapitalistische innovatie omwille van de winst die alleen maar meer entropie, machteloosheid en verdomming zal produceren.